

Голові разової спеціалізованої
вченої ради ДФ 20.051.184
Карпатського національного
університету імені Василя
Стефаника
доктору філологічних наук,
професору, завідувачу кафедри
французької філології
Бігун Ользі Альбертівні
(76018, м. Івано-Франківськ,
вул. Шевченка, 57)

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата філологічних наук, доцента, доцента кафедри французької філології
Карпатського національного університету імені Василя Стефаника
Смушак Тетяни Володимирівни на дисертацію
Федорняк Ярини Григорівни на тему
«Інтерпретація образу Анни Ярославни в сучасній французькій та українській
літературах»

подану на здобуття ступеня доктора філософії (PhD)
за спеціальністю 035 Філологія з галузі знань 03 Гуманітарні науки.

Актуальність теми дисертаційної роботи та її зв'язок із галузевими науковими програмами. Тема дисертаційної роботи відповідає актуальним тенденціям сучасного літературознавства, компаративістики, імагології, зокрема орієнтації на міждисциплінарні підходи, та розглядається у тісному зв'язку з напрацюваннями в галузях історії, культурології, філософії, гендерних студій, психології та лінгвістики, що забезпечує комплексний підхід до аналізу літературного матеріалу.

Актуальність роботи зумовлена, зокрема, назрілою потребою відновлення та переосмислення культурної пам'яті про Анну Ярославну – французьку королеву за статусом та доньку київського князя Ярослава Мудрого за походженням – як постать, що об'єднує український та французький історико-культурний простори. Дослідження набуває особливого значення в умовах теперішньої російсько-української війни, боротьби за збереження української національної ідентичності та назрілої потреби відновлення історичної справедливості щодо постаті Анни Ярославни, яка досі залишалася недостатньо дослідженою як у Франції, так і в Україні, піддавалася русифікації, що спотворювало її образ у національній пам'яті Франції та, таким чином, перешкоджало визначенню її національної та культурної ідентичності.

Дослідження образу Анни Ярославни у французьких та українських літературних творах розширює уявлення про історичну роль її постаті та водночас показує, як цей образ конструюється й інтерпретується в різних національних контекстах, включно з існуючими уявленнями та стереотипами, що впливають на формування колективної пам'яті.

Матеріалом дослідження слугували твори сучасних французьких та українських авторів, що дало змогу не лише простежити трансформацію образу Анни Ярославни, виявити відмінності й подібності в його художній репрезентації, а й визначити тенденції формування образу культурної Іншості в сучасній літературі, базуючись на французькій та українській літературних традиціях.

Дисертаційне дослідження, проведене Яриною Федорняк, тісно пов'язане з науковими програмами кафедри французької філології Карпатського національного університету імені Василя Стефаника. Дисертацію виконано у рамках науково-дослідної теми кафедри французької філології Карпатського національного університету імені Василя Стефаника «Лінгвокультурологічний та компаративний аспекти дослідження французької мови та літератури» (державний реєстраційний номер 0117U003397).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність.

Опрацювання багатоаспектної джерельної бази в поєднанні із системним аналізом теоретичного та науково-методичного матеріалу зумовило високий ступінь обґрунтованості й достовірності результатів дослідження. У висновках детально висвітлено етапи та результати виконання поставлених завдань, спрямованих на реалізацію мети наукової роботи, що були забезпечені шляхом застосування комплексу наукових методів, зокрема:

- ✓ *герменевтичний* підхід було використано для осмислення образу Анни Ярославни як результату інтерпретаційної взаємодії історичного факту, авторської свідомості та культурного контексту епохи. Застосування принципу герменевтичного кола уможливило аналіз взаємозв'язку між історичним прототипом і його художніми репрезентаціями у французькій та українській літературах, а також сприяло виявленню аксіологічних трансформацій образу в синхронному та діахронному вимірах;
- ✓ *імагологічний* підхід було застосовано для дослідження репрезентації етнообразу, дихотомії “свій / чужий” та механізмів формування національних стереотипів у художніх текстах;
- ✓ *порівняльно-типологічний* підхід було використано для виявлення спільних і відмінних рис інтерпретації образу Анни Ярославни в українській та французькій літературах;
- ✓ *порівняльно-історичний* підхід було застосовано для аналізу історичної реальності постаті Анни Ярославни та визначення культурно-історичних умов формування її образу;
- ✓ *контактологічний* підхід дав змогу проаналізувати міжкультурні зв'язки між Руссю та Францією, що вплинули на формування образу Анни Ярославни в художній літературі;
- ✓ *антропологічний* та *аксіологічний* підходи використовувалися для дослідження ідентичності героїні, її ціннісних орієнтацій і моделі особистості;
- ✓ *дискурсивний* і *рецептивно-естетичний* методи було застосовано для аналізу художніх текстів з метою визначення мовних стратегій та особливостей читацького сприйняття образу.

Наукова новизна дослідження. Наукова новизна роботи є беззаперечною та зумовлена поставленими завданнями і результатами їх розв'язання. У дисертаційній роботі вперше здійснено цілісний компаративний аналіз інтерпретації образу Анни Ярославни в сучасній французькій та українській літературах із застосуванням імагологічного підходу; образ Анни Ярославни розглянуто як поліфонічний ідентичнісний конструкт, що поєднує історичні, національні, культурні, ціннісні, гендерні та ментальні маркери; системно проаналізовано інтерпретаційні моделі самоідентифікації Анни Ярославни та виявлено спільні й відмінні стратегії її конструювання; окреслено закономірності трансформації образу Анни Ярославни в сучасній культурі як символу міжкультурного діалогу між Україною та Францією; у межах постколоніальних студій виявлено системне нав'язування російської національної ідентичності образу Анни Ярославни у французьких матеріалах дослідження; запропоновано авторську модель аналізу етнографічних елементів, що ґрунтується на розмежуванні зовнішніх і внутрішніх атрибутів; здійснено деконструкцію імперських наративів у французькій літературі, виявлено специфічні механізми ідентифікаційної підміни, що дозволяє кваліфікувати процес русифікації образу Анни Ярославни як форму культурної апропріації.

Теоретична цінність і практична значущість отриманих наукових результатів, безумовно, визначається її вагомим внеском у розвиток сучасного літературознавства, компаративістики та імагології. Зокрема, теоретичне значення дослідження полягає в уточненні та поглибленні імагологічного підходу до аналізу традиційного історичного образу в художній літературі шляхом інтеграції понять національного стереотипу, ідентичності та самоідентифікації. Дослідження розширює поле компаративних студій завдяки розробці концептуальної моделі аналізу образу Анни Ярославни, що ґрунтується на врахуванні історичних, культурних, ментальних та естетично-поетичних чинників його літературної інтерпретації.

У практичному аспекті матеріали дисертації можуть бути застосовані в наукових розвідках, пов'язаних з проблематикою компаративістики та імагології, спрямованих на вивчення французької та української літератури. Матеріали дослідження можуть бути використані у розробці науково-популярних, культурно-освітніх і музейних проєктів, присвячених постаті Анни Ярославни, історії Русі та Французького королівства. Запропонована модель аналізу образу Анни Ярославни може слугувати теоретико-методологічною основою для подальших досліджень та інтерпретації образів історичних постатей в літературі.

Загальна оцінка змісту роботи. Дисертація Ярини Федорняк має чітко визначену структуру та включає вступ, три розділи, висновки, список використаної літератури, який налічує 264 позиції.

Зміст дисертації відображає ключові аспекти досліджуваної теми. У вступі чітко визначено мету, завдання, предмет, об'єкт, розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення дослідження, подано відомості щодо апробації отриманих результатів. Аналіз наукового апарату роботи свідчить про її теоретико-методологічну обґрунтованість, коректність і достатність.

У *першому розділі* здійснено комплексний теоретико-методологічний аналіз імагологічної інтерпретації: розглянуто проблематику герменевтики художнього образу, інтерпретації образу через опозицію «свій / чужий», особливості функціонування національних стереотипів у моделюванні ідентичності образу.

Шляхом герменевтичного аналізу образу Анни Ярославни розкрито авторські інтенції, а також простежено вплив суспільних і політичних чинників на його літературні модифікації та читацьке сприйняття.

Осмислення образу Анни Ярославни через опозицію «свій» / «чужий» дало змогу виявити національні уявлення, стереотипи та культурні кліше, дослідити трансформації цього образу та визначити його роль у формуванні ідентичності Анни Ярославни у французькій та українській літературах. Доведено, що найбільш поширений національний стереотип у сприйнятті образу Анни Ярославни – його русифікація, що чітко виявляється у творах французьких письменниць Режін Дефорж та Жаклін Доксуа.

Другий розділ присвячено дослідженню ідентичності Анни Ярославни у французькій та українській літературах. У розділі окреслено ключові аспекти формування ідентичності Анни Ярославни, а саме: історико-культурний, політико-династичний, гендерний, мовно-освітній, релігійний, наративний та аспект культурної пам'яті. Серед маркерів, що засвідчують належність до Русі, виокремлено такі: фольклорні, легендарні, міфологічні елементи, релігійний аспект, а також позиціонування Києва як власного геокультурного простору.

Образ Анни Ярославни в сучасній французькій та українській літературах визначено як традиційний образ історичного походження, сформований на основі реальної постаті та її знакової ролі в історії Французького королівства й Русі. Водночас Ярина Федорняк доводить, що образ Анни Ярославни є аксіологічно маркованим і семантично відкритим художнім конструктом. Формування ідентичності відбувається, зокрема, через процес самоідентифікації Анни Ярославни, який полягає в інтеграції французьких цінностей та моделей поведінки в уже сформовану систему її уявлень про себе як руську князівну.

У *третьому розділі* проаналізовано поетикальні особливості інтерпретації образу Анни Ярославни. Зокрема, особливу увагу звернено на дослідження тілесного мікротопосу, репрезентації духовних і ментальних складових образу Анни Ярославни через портретні характеристики, етнографічний дискурс образу Анни Ярославни.

Шляхом зіставлення зображення тілесності, порівняння вибору одягу, кольорів та прикрас у творах французьких та українських авторів виявлено дихотомію «своє» / «чуже» і, відповідно, культурну дихотомію Франції та Русі. Етнографічний дискурс визначено як важливий засіб репрезентації національної специфіки та формування ідентичності в літературних творах.

Загальні висновки дисертації корелюють зі змістом сформульованих у вступі завдань і матеріалами кожного з розділів.

Повнота викладу матеріалу дисертації у роботах, які опубліковані авторкою.

Основні положення й результати дослідження висвітлено у 10 публікаціях, з яких 5 – у затверджених наукових фахових виданнях України, 5 – у тезах наукових конференцій.

На основі аналізу змісту цих публікацій можна констатувати, що наукові положення та висновки, які було одержано в результаті проведеного дослідження, повною мірою представлено у друкованих наукових працях.

Результати дослідження пройшли належну апробацію, його основні положення виносилися на обговорення на чотирьох міжнародних науково-практичних конференціях, одній всеукраїнській науковій конференції, щорічних звітних наукових конференціях викладачів, аспірантів і студентів кафедри французької філології Карпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Відсутність порушень академічної доброчесності. За результатами перевірки дисертаційної роботи та публікацій Ярини Федорняк не виявлено ознак академічного плагіату, елементів фабрикацій та фальсифікації. У роботі належно оформлено покликання на використані наукові джерела. Порушення академічної доброчесності у дисертації відсутні.

Дискусійні положення й зауваження до змісту дисертації.

1. Відсутність перекладу франкомовних цитат дещо знижує доступність матеріалу для широкої аудиторії. З метою підвищення комунікативної ефективності наукового викладу вважаємо доцільним супроводжувати франкомовні уривки перекладом українською мовою (власним або з посиланням на існуючий переклад). Водночас відзначаємо, що відсутність перекладу компенсується глибоким аналізом цитат і не позбавляє виклад аналітичної виразності.

2. У дисертаційній роботі аналіз образу Анни Ярославни крізь дихотомію «свій» / «чужий» здійснено із залученням низки наукових підходів – культурологічного, соціально-психологічного, антропологічного, психоаналітичного, феноменологічного та імагологічного. Доцільним видається поглиблення зіставного аналізу екзистенційних переживань відчуженості у внутрішньопсихологічному вимірі, оскільки саме ці стани увиразнюють внутрішню драматургію образу.

3. На с. 88–98 авторка здійснює розгляд історичних джерел, присвячених постаті Анни Ярославни. Проте, з позицій гендерних студій, варто було б поглибити аналіз того, як сучасні автори конструюють суб'єктність героїні. Це дозволило б чіткіше визначити, чи відбувається в аналізованих творах деконструкція патріархального наративу, у межах якого жінка зазвичай ретранслює волю чоловіка, на користь моделі жінки як повноправного суб'єкта історії.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим нормам.

Аналіз дисертаційної роботи й публікацій авторки дає підстави зробити висновок, що дисертаційна праця Федорняк Ярини Григорівни на тему «Інтерпретація образу Анни Ярославни в сучасній французькій та українській літературах» є ґрунтовним, завершеним і самостійним дослідженням, у якому відображена новаторська позиція дослідниці й отримані нові науково обґрунтовані результати.

Дисертація відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами), а її авторка, Федорняк Ярина Григорівна, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 035 Філологія.

Рецензент:

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри французької філології
Карпатського національного
університету імені Василя Стефаника

Тетяна СМУШАК